

VAHYİN KAYNAĞI İLE ALICISI ARASINDAKİ KARŞILAŞMANIN HZ. MUSA VE HZ. MUHAMMED ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN MUKAYESELİ İNCELEMESİ*

Emine Türkoğlu

Yüksek Lisans Öğrencisi

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

turkoglu16@gmail.com

Orcid: 0000-0001-8012-5206

Öz

Bu makalede vahiy alan peygamber ile vahyin kaynağı olan Allah'ın karşılaşma şeklini, bu karşılaşmanın peygamber üzerindeki etkilerini Hz. Musa ve Hz. Muhammed'in vahiy tecrübeleri üzerinden tespit etmeye çalıştık. Vahyin kaynağının aynı olması, bizi vahyin alıcısı olan peygamberlerde benzer tecrübelerin yaşanmış olabileceği varsayımına götürmüştür. Bu varsayımın iki peygamberin vahiy yoluyla aldıkları kutsal kitaplarda ve onları açıklamak için yazılan eserlerde doğrulanıp doğrulanmadığını tespit etmek istedik. Hz. Musa'nın ilk vahyi Tur Dağında, Hz. Muhammed'in ise Nur Dağında alması, bu ilk karşılaşmada Allah ile baş başa kalmaları ve karşılaşmanın her iki nebide de derin ürperti ve etkiler oluşturmaları, varsayımımızı doğrulayan belli başlı kanıtlardır. Çalışmamızda ayrıca Allah'ın vahyettiği peygambere nasıl davrandığı, vahiy almanın başarılı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacak ortam ve şartların sağlanıp sağlanmadığı, sağlandıysa iki peygamber özelinde bunların neler olduğu araştırılmıştır. Her iki peygamberin risalet için seçtikleri tarihsel dönem, coğrafya ve toplum etkenlerinin vahyin kaynağı ile karşılaşma keyfiyetini tecrübe düzeyinde etkileyip etkilemediğini, karşılaşmadaki benzerlik ve farklılıkların neler olduğu da incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Vahiy, Vahyin Kaynağı, Vahyin Alıcısı, Hz. Musa, Hz. Muhammed

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ENCOUNTER BETWEEN THE SOURCE AND RECIPIENT OF THE REVELATION, BASED ON THE EXAMPLES OF THE PROPHET MOSES AND THE PROPHET MUHAMMAD

---

* **İntihal Taraması/Plagiarism Detection:** Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism. **Geliş/Received:** 29 Temmuz/July 2020; **Kabul/Accepted:** 16 Eylül/September 2020; **Yayın/Published:** 20 Eylül/September 2020. **Atf/Cite as:** Türkoğlu, Emine. "Vahyin Kaynağı ile Alıcısı Arasındaki Karşılaşmanın Hz. Musa ve Hz. Muhammed Örnekleri Üzerinden Mukayeseli İncelemesi". *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no. 1 (2020). <https://doi.org/10.5281/zenodo.4036968>

Summary

Therefore, as we have clearly stated in our article, the target audience and the environment in which the revelation emanates is one of the issues to be taken into consideration.

Hz.Moses and Hz.Muhammad is the one who knows the society to which he will convey the revelation best. As a matter of fact, the prophets were brought up in those societies and they were able to read the target audience sociologically and psychologically in the best way.

At this point, which we find remarkable regarding the quality of revelation, the prophet must be in harmony with the mass to which he will convey the revelation. Otherwise, even if the desired will not come true, it will bring certain problems with it.

Considering the cynical and arrogant attitudes of the Israelites and having a lisp of the Prophet Moses' language, it is striking that God alone conveyed the revelation to Moses. Generally, it is the case that Prophet Moses received the revelation while in seclusion. It must be a blessing to the messenger of Allah that Moses, who sees the lisper in his language as an obstacle for him and asks his brother Harun from Allah as a helper, as a leader, in seclusion. The similarities in certain issues related to revelation are due to the similarity of the source, the recipient and the addressed audience. The mass addressed by the Prophet Moses and the Prophet Muhammad is also similar in terms of the issues they insist on. As we mentioned in our study, Hz.Moses and Hz.Muhammad also fought against the pagan belief. The audience they address have agreed on the same belief for centuries. When faced with an opposing attitude, it does not seem possible that their reaction is very moderate and positive. However, it is possible to see similarities as well as differences. Differences arise from some ontological, sociological and psychological conditions. In our article, we tried to focus on the differences in general terms.

With regard to similarities, the creator combined the encounter that will take place while preparing the first revelation of his prophet with the mountain element and preferred the calm environment in this way. So we can say that it is the best choice for its prophet. The mountain element, which we focus on sensitively throughout our work, is important in terms of the nature and quality of revelation. The mountain is one of the most important elements among the two prophets. As a matter of fact, whenever prophets retreated, they received revelation. It is emphasized in these matters that the environment is important in terms of conveying the divine address. The creator prepared the prophet psychologically and then conveyed the revelation to the prophet. It should be noted here that the prophet is also a human being.

Revelation is a psychological phenomenon that cannot be tolerated by every human being. Therefore, Allah deems a preliminary preparation appropriate.

We tried to collect the factors affecting the experiences of the Prophet Moses and the Prophet Muhammad under certain headings in terms of the pleasure of encountering the source of revelation. We analyzed it comparatively. We have mentioned how similar or different these factors are. We focused on the causes and effects of their similarities and differences as much as possible. While trying to understand the nature and condition of revelation through two prophets, we mostly benefited from the Torah and the Qur'an. When we look at these two scriptures that we refer to, we analyzed the similarities and differences. The similarities are clear in the two scriptures. We would not be wrong if we say that this situation is an indication that the source is the same. Although we witness differences from time to time, we are of the opinion that these differences are due to the understanding and comprehension of the people who receive revelation. This situation is present in the title of the mass to which the revelation is transmitted, which is among the factors we analyzed. In our study, it was also investigated how Allah treated the prophet revealed, whether the conditions and conditions were provided to ensure successful revelation and, if so, what these were in particular to the Prophet Moses and the Prophet Muhammad. We tried to reveal whether the historical period, geography and social factors in which both prophets were chosen for the prophethood affect the state of encounter with the source of revelation at the level of experience, and what the similarities and differences are.

Keywords: Tafsir, Revelation, Release Source, Revelation Receiver, Hz. Moses, Hz. Mohammed

Giriş

Makale çalışmamızın amacı, vahyin kaynağı olan Allah ile vahyin alıcısı olan peygamber arasındaki karşılaşma keyfiyetini Hz. Muhammed ve Hz. Musa örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak ortaya koymak; benzerlik ve farklılıkları tespit etmektir. Bu çalışma boyunca sadece İslami kaynakları değil, Yahudilik kaynakları da kullanılacağı için bilgilerin İslam dini açısından doğruluğu ya da yanlışlığına odaklanmayacağız. Yahudilik doğuştan semavi din iken tarihi süreçte bazı bozulmalar yaşadığı için ister istemez bazı dinî bilgi ve tarihî haberlerin İslam'ın sahih kaynaklarına aykırı düşme durumları ile karşılaşabilmektedir. Biz çalışmamız boyunca İslami kaynaklarla örtüşmeyen bu tür hususlara değineceğiz. Çalışmamızın kapsamı, genel olarak vahiy değil, vahyin gönderici ile alıcı arasındaki karşılaşma hali ve bunun iki peygamber özelindeki tezahürleriyle sınırlı olacaktır. Bu nedenle vahye dair her husus burada gündeme getirmeyeceğiz. Genel olarak vahiy ve vahyin

çeşitli boyutları ile ilgili hem Türkçede hem de Arapça ve İngilizce gibi diğer dillerde çok sayıda araştırmalar mevcuttur. Çalışmamızın onlardan ayrılan yönü, Allah ile peygamberin vahiy tecrübesi özelinde karşılaşmasını çeşitli yönleriyle araştırması ve incelemesidir. Araştırmamız vahyin mahiyetinden ziyade keyfiyetini konu aldığı için burada vahye dair birçok ıstılahı ele almayacağız.

Yazılı kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri insan kendinden yüce bir varlığa inanma ihtiyacı duymuştur. Sığınma, bağlanma, tapınma ve aidiyet duygusu insanlığında var olan fitri bir gereksinimdir. Yaratıcının kendisine bahsettiği akıl nimeti ile sorgulamaya, araştırmaya ve mukayese etmeye eğilimli olan insan, hayatı boyunca hep bir arayış içinde olmuştur. Bu süreç insanlığın atası olan Âdem'den bu yana hiç değişmeden böyle devam etmiştir. İnsanın anlam arayışı ve kendini özel hissetmesi varoluşun temel esasları arasında yerini almıştır. Yaratıcı da insanın bu gereksinimi sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi için vahiy ile yol göstermiş, Allah ile insan arasındaki iletişim bu şekilde gerçekleşmiştir. İnsanın başboş olmadığını, yüce bir yaratıcı tarafından var edildiğini ve daima onun gözetiminde olduğunu bilmesi, onun varlığını anlamlandırmasına ve yaptığı her davranışın karşılık göreceği bilinciyle yaşamasına yardımcı olmuştur.

Vahiy kelimesinin aslı, hızlı gösterilen işarettir. Bu anlamda; hızlı bir iş denilmektedir. Bu işaret de, ima, kinaye ve üstü kapalı söylemek şeklinde olabilir. Herhangi bir cümle oluşturmayan salt bir seale, bazı organlarla işaret etmek şeklinde veya yazarak da olabilir.¹

Ayrıca “vahy” kelimesi, lügatte; söz,² gizli konuşmak, fısıldamak³, ilham etmek,⁴ emretmek,⁵ ima ve işaret etmek,⁶ gibi anlamlara gelmektedir.⁷ Terim olarak vahiy ise, “Allah Teâla'nın şeriat ve diğer diğer haberlerden tebliğini istediği şeyi nebilerine gizlice bildirmesidir. Bunun Allah tarafından olduğuna nebilere katı ve zarurî bir ilim hâsıl olur.”⁸

Kur'an'a göre vahiy, Allah'ın Cibril aracılığıyla peygamberlerine ilettiği emirlerdir.⁹ Allah kendi irade ve kararıyla her kavme peygamber göndermiş, peygamberler de tebliğ görevlerini hakkıyla yerine getirmişlerdir. Kur'an'da

¹ Rağib el-İsfahani, *Müfredat/Kur'an Terimleri Sözlüğü*, çev. Abdülkâki Güneş-Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 1140.

² Zilzal 99/5.

³ Enam 6/112.

⁴ Mâide 5/111; Nahl 16/68.

⁵ Fussilet 41/12; Enam 6/121.

⁶ Meryem 19/11.

⁷ Bk. Râğib el-İsfahâni, *Müfredat*, 1140-1142.

⁸ Ziya Kazıcı, *Misyonerlik ve Tebliğ Açısından Incil-Kur'an*, (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2013), 38.

⁹ Bakara 2/97; Necm 53/5-6; Tekvir 81/19-21

vahiy ayeti olarak bilinen ilgili ayetin Allah'ın elçileri ile nasıl konuştuğu ifade edilmektedir. Ayette aktarıldığı gibi Allah bir beşer ile ancak "doğrudan, perde arkasından, ya da bir elçi aracılığıyla konuşmaktadır.¹⁰ Vahiy Tevrat'ta da Tanrı'nın güvencesi altındaki bilgilerin iletilmesiyle sınırlı görülmemiş, aksine Tanrı'nın kendisini açıklamak üzere insanla karşılaşması şeklinde ifade edilmiştir.¹¹

1. Vahyin Alıcısı Olarak Hz. Musa'nın Vahyin Kaynağı ile Karşılaşma Keyfiyeti

Hem Kur'an'da hem de Tevrat'ta ifade edildiği üzere Hz. Musa'nın Allah ile karşılaşması esnasında birtakım haller meydana gelmiştir. Tevrat'ta bu durum şöyle anlatılmaktadır: *"Kırk yaşını doldurunca Musa'nın yüreğinde öz kardeşleri İsrailoğulları'nın durumunu yakından görme arzusu doğdu. Onlardan birine haksızlık edildiğini gören Musa, onu savundu. Haksızlığı yapan Mısırlıyı öldürerek ezilenin öcünü aldı. 'Kardeşlerim Tanrı'nın benim aracılığımla kendilerini kurtaracağını anlarlar' diye düşünüyordu. Ama onlar bunu anlamadılar. Ertesi gün Musa, kavga eden iki İbrani'yle karşılaşınca onları barıştırmak istedi. 'Efendiler' dedi, 'Siz kardeşsiniz. Niye birbirinize haksızlık ediyorsunuz? Ne var ki, soydaşına haksızlık eden kişi Musa'yı yana iterek, 'Kim seni başımıza yönetici ve yargıç atadı?' dedi. 'Yoksa dün Mısırlıyı öldürdüğün gibi beni de mi öldürmek istiyorsun?' Bu söz üzerine Musa Midyan ülkesine kaçtı. Orada gurbette yaşadı ve iki oğul babası oldu.*

"Kırk yıl geçtikten sonra Musa'ya, Sina Dağı'nın yakınlarındaki çölde, yanan bir çalının aleoleri içinde bir melek görüldü. Musa gördüklerine şaştı. Daha yakından bakmak için yaklaştığında, Rab ona şöyle seslendi: 'Senin atalarının Tanrısı, İbrahim'in, İshak'ın ve Yakup'un Tanrısı benim.' Korkuyla titreyen Musa bakmaya cesaret edemedi. Sonra Rab, 'Çarıklarını çıkar! Çünkü bastığın yer kutsal topraktır' dedi. 'Mısır'da halkıma yapılan baskıyı yakından gördüm, iniltilerini duydum ve onları kurtarmaya geldim. Şimdi gel, seni Mısır'a göndereceğim.'

"Bu Musa, 'Kim seni yönetici ve yargıç atadı?' diye reddettikleri Musa'ydı. Tanrı onu, çalıda kendisine görünen meleğin aracılığıyla yönetici ve kurtarıcı olarak gönderdi. Halkı Mısır'dan çıkararak, orada, Kamış Denizi'nde ve kırk yıl boyunca çölde belirtiler ve harikalar yapan oydu. İsrailoğullarına, 'Tanrı size kendi kardeşlerinizin arasından benim gibi bir peygamber çıkaracak' diyen Musa odur. Çöldeki topluluğun arasında yaşamış, Sina Dağı'nda kendisiyle konuşan melekle ve atalarımızla birlikte bulunmuş olan odur. Bize iletmek üzere yaşam dolu sözler aldı.¹²

Tevrat'taki bu ayetlerden Hz. Musa'nın büyük bir şaşkınlık ve hayrete düştüğünü anlıyoruz. Ayetlerde ayrıca onun korkusundan başını kaldıramadığı da ifade edilmektedir. Beşer olarak Musa'nın içinde bulunduğu duruma

¹⁰ Şûrâ 42/51.

¹¹ Çıkış 24/9-11; 33/11; Sayılar 12/6-8; Tesniye 34/10.

¹² Elçiler'in İşleri 7/23-39.

verdiği tepki ilk karşılaşmadan dolayı beliren insani tepkilerdir. Ancak zamanla bu tepkinin daha kontrol edilir bir hal aldığı anlaşılmaktadır. Akabinde Hz. Musa, melek aracılığı ile vahye muhatap olmuştur.

Hz. Musa'nın vahiy almak üzere Allah ile ilk karşılaşması, Kur'an'da da benzer ifadelerle anlatılmıştır: *"Sana Musa'nın haberi geldi mi? Hani bir ateş görmüştü de, ailesine şöyle demişti: "Durun, bir ateş gördüm; umulur ki size ondan bir kor getiririm veya ateşin yanında bir yol gösterici bulurum." Ona doğru gidince, kendisine şöyle seslenildi: "Ey Musa. Gerçekten ben senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar; çünkü sen, kutsal vadi Tuva'dasın. Ben seni seçmiş bulunuyorum; bundan böyle vahyolunanı dinle. Gerçekten ben, Allah'ım, benden başka ilah yoktur; öyleyse bana ibadet et ve beni zikretmek için dosdoğru namaz kıl."*¹³

Pasajlar dikkatle karşılaştırıldığında iki ilahi kitapta da Allah'ın Hz. Musa'ya benzer şekilde hitap ettiği ve Hz. Musa'nın verdiği tepkilerin de benzer olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Musa'nın burada Allah ile konuşması, perde arkasından vahiy şeklinde tezahür etmiş görünmektedir. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır:

*"Musa, belirlediğimiz yere (Tur'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Musa da baygın düştü. Aylınca, 'Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim' dedi."*¹⁴ Görüldüğü gibi Allah her ne kadar dağa tecelli ettiyse de Hz. Musa, Allah'ın suretini görememiş, görülemeyeceğini anladığı için kendince bundan suçluluk duyarak üzüntüsünü bildirmiştir. Yüz yüze bir konuşma olmamıştır. Allah'tan insana doğru böyle bir iletişimin gerçekleşmesi ontolojik olarak mümkün değildir.

Kur'an'a baktığımızda; Hz. Musa'ya, önce Allah'ı birlemesi ve ardından kendisinin ve diğer müminlerin bağışlanmasını istemesi emredilmektedir.¹⁵ Nitekim Kur'an'da anlatıldığına göre Hz. Musa'ya gelen ilk vahiy şu şekildedir: *"Ateşe vardığı zaman şöyle çağrıldı: Ey Musa! Ben şüphesiz senin Rabbinim.*

¹³ Taha 20/9-14.

¹⁴ A'raf 7/143.

¹⁵ Mehmet Sait Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 23.

Hemen ayakkabılarını çıkar, çünkü sen kutsal bir vadi olan Tuva'dasın. Ben seni seçtim, şimdi (sana) vahyolunacak şeyleri dinle."¹⁶

*"Oraya gelince o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: "Ey Musa! Muhakkak ki ben yalnızca âlemlerin rabbi olan Allah'ım."*¹⁷

"Musa, tayin ettiğimiz vakitte (Tur'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, 'Rabbim! Bana görün; sana bakayım' dedi. Rabbi, 'Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin' buyurdu."¹⁸

Allah, ilk vahyinde Hz. Musa'ya önce kendini tanıtmış, akabinde onu elçi olarak seçtiğini ifade etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. O da Tevrat'ta ifade edilen "insanla karşılaşması" ibaresinin bedenen yani cismani formda değil, vahye muhataplık manasında olduğudur.

Tevrat'ın Çıkış kitabında, Yahve'nin buyruklarını taşıyan taş levhalarını vermek için Musa'yı yanına çağırdığı ve ona iki levha verdiği, ancak kavminin puta tapmasına kızan Musa'nın levhaları yere atıp kırdığı yazılıdır.¹⁹ Kur'an'da levhaların öfkesi geçince Hz. Musa tarafından tekrar alındığı bildirilmektedir.²⁰

2. Vahyin Alıcısı Olarak Hz. Muhammed'in Vahyin Kaynağı ile Karşılaşma Keyfiyeti

Peygamberler, insanları, doğru yoldan saptıklarında yeniden hak dinin yoluna çağıran kimselerdir. Kitaplar, kalıcı unsurlar olarak indirilmiş, değişip bozuldukça yenisi gönderilmiştir. Bir sonraki kitap, öncekini düzeltip bazı hükümlerini kaldırır, tamamlar, yeniler.²¹ Hz. Muhammed de şirk inancına sahip Mekke halkının peygamberi idi. Her ne kadar Mekke ilk mabedin inşa edildiği yer olsa da insanlar zamanla mabedin inşa amacından sapmışlardı.²² Bu sapkınlık içinde Hz. Muhammed belki de risaletin bir tecellisi olarak zaman zaman şehrin kalabalık ve bunaltıcı atmosferinden uzaklaşır, Hira mağarasına çekilirdi. Yine bir gün Hira mağarasında inziva halindeyken Cebrail, Allah'ın emri ile ona seslendi.²³

İlk vahiy, Hz. Peygamber'e çok tuhaf ve ürkütücü bir biçimde "Yaratan Rabbinin adıyla oku!"²⁴ şeklinde geldiğinde, daha önce böyle bir şeyi hiç

¹⁶ Tâhâ16/11-13.

¹⁷ Kasas 28/30.

¹⁸ A'raf 7/143.

¹⁹ Çıkış, 24/12-14.

²⁰ A'raf 7/154.

²¹ Günay Tümer, "Çeşitli Yönleriyle Din," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, no. 1, (Nisan 1987)

²² Âl-i İmran 3/96.

²³ Bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel, (İstanbul: Azim Yayınları, 2014), 350, 351.

²⁴ Alak 96/1.

yaşamamış olan Peygamber korktu. Kendine güvenini kaybetti; huzursuz oldu, gerildi ve sıkıntıya düştü. Kısacası, o da, bu garip tecrübeyi nasıl yorumlaması gerektiğini bilmiyordu.²⁵ Bu tecrübe Buhârî’de şöyle aktarılmaktadır:

“Allah Resulü’ne vahiy olarak ilk başlayan şey uykuda gördüğü salih rüyalar idi. Gördüğü her rüya sabahın aydınlığı gibi aynen çıkardı. Sonra ona yalnızlık sevdirdi. Artık Hira mağarasında yalnızlığa çekilir, oradan ailesinin yanına gelinceye kadar sayısı belirli gecelerde ibadet eder ve (ailesinin yanına döndükten bir süre sonra) yine azık alıp mağaraya geri giderdi. Sonra yine Hatice’nin yanına dönüp, bir o kadar zaman için azık tedarik ederdi. Nihayet Allah Resulü bir gün Hira mağarasında bulunduğu sırada Hak kendisine geldi. Ona melek geldi ve “Oku!” dedi. O da: “Ben okuma bilmem” cevabını verdi. Hz. Peygamber buyurdu ki: “O zaman melek beni alıp takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bırakıp yine: “Oku!” dedi. Ben de ona: “Ben okuma bilmem” dedim. Yine beni alıp ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bırakıp yine: “Oku!” dedi. Ben de: “Okuma bilmem” dedim. Beni alıp üçüncü defa sıktı. Sonra beni bırakıp: “Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. O, kalemlle (yazı yazmayı) öğretendir, insana bitmediğini O öğretti.”²⁶ dedi. Bunun üzerine Allah Resulü yüreği titreyerek korku içinde döndü ve eşi Hatice binti Huveylid’in yanına giderek “Beni örtün, beni örtün!” dedi. Korkusu geçinceye kadar onu örttüler. Sonra Hz. Peygamber başından geçenleri Hz. Hatice’ye anlatarak “Kendimden korktum” dedi. Hz. Hatice: “Hayır, korkma! Allah’a yemin ederim ki, Allah seni asla utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten aciz olanların yüklerini çekersin, yoksula verirsin, hiçbir şeyi olmayana bağışta bulunursun, misafiri ağırlarsın, bir felakete uğrayana yardım edersin” dedi. Bundan sonra Hz. Hatice, Hz. Peygamber’i alıp amcasının oğlu Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdüluzza’ya götürdü. Bu zat, cahiliye zamanında Hıristiyan olmuş bir kimse olup İbranice yazıyı bilir ve İncil’den de bazı şeyleri İbranice okur ve yazardı. O sırada Varaka gözleri sonradan görmez hale gelmiş bir ihtiyar idi. Hatice Varaka’ya: “Amcamın oğlu! Dinle bak, yeğenin neler söylüyor” dedi. Varaka: “Yeğenim, ne görürsün/gördün?” diye sordu. Hz. Peygamber başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Varaka şöyle dedi: “Bu gördüğün, Allah’ın Hz. Musa’ya gönderdiği Nâmus’tur. Keşke senin davet zamanında genç olsaydım! Kavminin seni bu şehirden çıkaracakları zaman keşke hayatta olsam!” Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Onlar beni buradan çıkaracaklar mı ki?” diye sordu. Varaka da:

²⁵ Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Tanrı ve İnsan*, çev. Kürşat Atalar (İstanbul; Pınar Yayınları, 2014), 167.

²⁶ Alak 96/1-5.

“Evet, senin getirdiğin bu dava ve mesaj ile gelen herkes, her peygamber, düşmanlığa uğramıştır. Şayet senin davet günlerine yetişirsem, sana elimden gelen yardımı yaparım.” dedi. Çok geçmeden Varaka vefat etti ve o sıralarda bir süreliğine vahiy de kesildi.”²⁷

Bu anlatımdan Hz. Muhammed’in vahye muhatap olduktan sonra korktuğu ve eşi Hz. Hatice’ye başından geçenleri anlattığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’e Hira’da vahiy meleğinin gelmesiyle ilgili Buhârî ve Müslim’de rivayet edilen başka hadisler de vardır. Mesela Câbir b. Abdullah el-En-sari’nin bildirdiğine göre Hz. Peygamber kendisine gelen vahyin kesildiği fetret döneminden bahsederken şöyle demiştir: “Yolda yürürken gökten gelen bir ses işittim. Başımı kaldırıp baktığımda bir de ne göreyim! Hira’da bana gelen melek gök ve yer arasında bir taht üzerinde oturuyor. Korktum ve eve gelip “beni örtün, beni örtün” dedim. Bunun üzerine Allah Teâla Müddessir suresinin ilk ayetlerini indirdi. Ardından vahiy durmaksızın gelmeye başladı.²⁸ Konu ile alakalı Kur’an’da ayetler de mevcuttur. Allah bu ayetler ile Hz. Muhammed’in vahiy tecrübesinin nasıl meydana geldiği hakkında bizlere haber vermektedir. Ayrıca fiziksel ve psikolojik olarak hangi halelerin kendinde zuhur ettiğini de ayetlerden anlamak mümkündür.²⁹

Vahiy, Allah’ın ilk insana ilettiği mesaj ile beşeriyetin gündemine girmiştir. Yaraticının, insan ile vahiy yoluyla iletişime geçmesi, yarattığı insana yüklemiş olduğu değeri, insanın bu hayattaki önemini ve dünyada üstlenmiş olduğu misyonu fark etmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. İlk insandan beri, belli aralıklarla fakat kesintiye uğramadan süregelen bu iletişim, insanlara rehberlik etmektedir.³⁰ Vahyin Kur’an’da ima etmek, işaret etmek, emretmek, ilham etmek³¹ gibi anlamlarda farkı kullanılışları mevcuttur. Ancak vahiy denildiği zaman hatıra gelen “Allah’ın Cibril aracılığıyla peygamber olarak seçtiği elçisine ilettiği emirlerdir.³² Bu mesaj hiçbir değişikliğe uğramaksızın hedef kitleye ulaştırılır. Hangi semâvî din olursa olsun hâl böyledir. Çünkü mesajın kaynağı aynı, peygamber nitelikleri aynıdır. Vahiy de iletilen mesajdır ki yalnızca içerik hedef kitleye göre farklılık arz eder.

Vahiy Allah’a ait kelimadır, ilahi zatta mevcut manaların lafza dökülmüş şeklidir ve Cebrail vasıtasıyla peygamberlere indirilmiştir. Peygamberin ruhuyla irtibat kurup ona Allah’tan aldığı lafızları öğreten Cebrail vahiy doğrudan Allah’tan alabileceği gibi Levh-i Mahfûz’dan da alabilir. Asıl ilahi kelam

²⁷ Buhari, “Bed’u’l-Vahy”, 3.

²⁸ Buhari, “Bed’u’l-Vahy”, 4.

²⁹ Müzzemmil 72/1, 5; Tevbe 9/40; Şuara 26/193Necm 53/5-18.

³⁰ Mehmet Akif Ceyhan, “Allah İnsan İletişimi Açısından Vahiy”, *Kader Dergisi* 6, no. 2, (2018): 350.

³¹ Maide 5/111; Nahl 16/68; Meryem 19/11; Fussilet 41/12; En’am 6/112,121.

³² Nisa 4/105; Mâide 5/67.

Allah'ın zatındaki manalardır, harf ve seslerden meydana gelen lafza mecazen kelam denilmiştir.³³

İslam'da vahiy anlayışı Şûra suresi 51. ayette anlatıldığı gibi açıklanmaktadır. Ayet metni şöyledir:

*“Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da O'nun bir elçi gönderip, izni ile dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir.”*³⁴

Ayette bildirilen vahyin indiriliş şekillerinde;

- 1) Vahiy ile ifadesi, ilham manasında,
- 2) Perde arkasından ifadesi, kendini göstermeden seslenerek manasında,
- 3) Bir elçi aracılığı ile ifadesi ise bildiğimiz terim anlamında peygamberlerine gönderdiği ilahi kelamı manasında kullanılmıştır.³⁵

Burada Allah'ın “hiçbir Peygamber ile” ifadesini değil “hiçbir beşer ile” ifadesini kullanmış olması önemli bir detaydır. Ayette ifade edilen Allah ile peygamberin irtibatı değil, Allah ile insanın irtibatıdır.

Hz. Muhammed'e ilk vahiy melek vasıtası ile gelmiştir. Yani Hz. Muhammed, yaratıcı ile birebir karşılaşmamış, aracı vasıtası ile iletişim kurmuştur. Akabinde diğer şekillerde de vahye muhataplığı devam etmiştir.³⁶ Bu muhataplık özelinde yaratıcı kaynak, Hz. Muhammed ise alıcı konumundadır. Anlaşılabileceği gibi yaratıcı ile karşılaşmasında peygamber vahye mazhar olmaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed'in vahyin kaynağı ile karşılaşmasını anlamak için ne şekillerde vahye muhatap alındığına bakmak gerekir.

Hz. Muhammed'e vahyi Cibril getirmiştir. Her ne kadar Hz. Muhammed vahyin kaynağı olan Allah ile bizatihi konuşmamış olsa da Cibril bu iletişimi sağlayan en büyük faktör olmuştur. İlk karşılaşmada peygamber korkmuştur. Bakıldığında vahiy sıradan bir beşerin kaldıracağı bir husus değildir. Ancak vahiy zamanla hangi peygambere gelirse gelsin onu söz yerindeyse terbiye etmiştir.

Hz. Peygamber vahiy alma anında beşeri özelliklerinin dışına çıkarak tamamen ilahi iradenin yönetimine girmekte ve Cibril'in getirdiği vahyi Resulullah, onunla aynı seviyeye geldikten sonra almaktaydı.³⁷

Vahiy ne zaman ne şekilde gelirse gelsin Hz. Peygamber'de farklı haller meydana gelmiş, terlemiş, hatta rivayete göre vahyin deve üzerinde iken geldiği esnada vahyin ağırlığından dolayı devenin dizlerinin üzerine çöktüğü

³³ Ebû Hanîfe, *Fıkhü'l-ekber (İmam-ı Azam'ın Beş Eseri İçinde)*, nşr. M. Zâhid Kevserî, trc. Mustafa Öz (İstanbul: 2008), 71.

³⁴ Ayrıca bk. Bakara 2/253; Nisâ 4/163; A'raf 7/143.

³⁵ Bakara 2/97; Maide 5/111; Nahl 16/68; Şura 42/143; Necm 53/5,6; Tekvir 81/19-21.

³⁶ Bk. Şûra 42/51.

³⁷ Süleyman Gümrükçüoğlu, “Kur'an'da Allah ve İnsan Arasındaki İletişim Kodları”, *Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6, no. 4, (2013): 848-849.

bildirilmiştir. Nitekim vahiy, Allah Rasûlü deve üzerinde iken geldiğinde, hayvan vahyin ağırlığına tahammül edemez, dizleri bükülür ve çökerdi. Örneğin Hz. Peygamber, Adbâ isimli devesinin üzerinde bulunduğu sırada Mâide suresinin üçüncü ayeti nazil olmaya başlayınca Adbâ'nın ayakları kırılacak gibi olmuş, Allah Resulü, devenin üzerinden inmişti.³⁸ Kişide meydana gelen bu haller vahyin keyfiyetinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

3. Vahyin Kaynağı ile Karşılaşma Keyfiyeti Bakımından Hz. Musa ile Hz. Muhammed'in Tecrübeleri Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Gerek vahyin kaynağı ile karşılaşma gerekse peygamberlerin bu muhataplığın akabinde sergiledikleri tutum ve davranışlarda benzer noktalar olduğu kadar farklılıkların da bulunduğu görülmektedir. Tevrat ve Kur'an'ın yanında Yahudilik ve İslam'ın dinî literatürlerindeki vahyin kaynağı ile karşılaşma keyfiyeti hususunda benzerliklerin ve farklılıkların olduğunu görmekteyiz.

3.1. Vahyin Kaynağı ile Karşılaşma Keyfiyeti Bakımından Hz. Musa ile Hz. Muhammed'in Tecrübeleri Arasındaki Benzerlikler

1) Dağ Unsuru

Hz. Musa ve Hz. Muhammed'in vahiy ile ilk karşılaşmalarına baktığımızda dikkat çeken ilk unsur "dağ"dır. İlk vahyin Hz. Musa'ya Tur Dağında, Hz. Muhammed'e Nur Dağında geldiği bilinmektedir. Dağlar farklı olsa da iki peygamberin vahiy tecrübesinde dağ unsuru aynen bulunmaktadır. Hz. Muhammed'e ve ona bildirilen ilk vahye baktığımızda da bunu açıkça görmek mümkündür. Nitekim ona gelen ilk emirde Nur Dağı'nda o her zamanki gibi inzivaya çekildiği dönemlerin birinde gerçekleşmiştir.

2) Peygambere Vahyin İletilme Şekli

*"Musa, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, 'Rabbim! Bana görün; sana bakayım' dedi. Rabbi, 'Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin' buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Musa da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: 'Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.'"*³⁹ Böylece Allah, ona hiçbir insanın kendisiyle yüz yüze konuşamayacağını ancak ilham, perde arkasından ve rüya ile konuşmanın gerçekleşebileceğini öğretmiştir.⁴⁰ Hz. Musa Allah'ı görmek istemiş, ancak Allah'ın dağa tecellisi ile dağ paramparça olmuş ve Hz. Musa bayılmış kendine gelince tövbe etmiştir.⁴¹ Hz. Musa'nın tövbesini İslam literatüründe vahiy ayeti olarak bilinen Şûra

³⁸ Müsned, VI, 455.

³⁹ A'raf 7/143.

⁴⁰ Bk. Şûra 42/51.

⁴¹ A'raf 7/143.

süresinin 51. ayetini göz önünde bulundurursak net olarak anlamış oluruz. Nitekim Allah, vahyin ne şekillerde meydana geleceğini ve elçisi ile ne şekillerde iletişim kuracağını bu ayet ile belirlemiştir.

Şura suresinin 51. ayeti olan ve vahiy ayeti olarak bilinen bu ayette de belirtildiği gibi peygamberlere vahyetme keyfiyeti de benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla buradaki Hz. Musa ve Allah'ın konuşması yüz yüze değil de yukarıda ifade edilen şekillerden perde arkasında vahiy kapsamında değerlendirilmelidir. Her ne kadar Hz. Muhammed Allah'tan onu görme talebinde bulunmamışsa da Allah neticede onunla perde arkasından vahiy şeklinde konuşmuştur. Olay, Tevrat'ta şöyle anlatılmaktadır: *"Musa Tanrı'yla birebir, aracısız ve bilinçli olarak konuşmuş olmasına rağmen, Tanrı'nın yüzünü görmemiştir. Tanrı, suretini göstermesini kendisinden isteyen Musa'ya, 'Bütün iyiliğimi önünden geçireceğim, önünde Yahve ismiyle sesleneceğim ... (ama yine de) yüzümü göremezsin; çünkü insanoğlu beni görüp de yaşayamaz' demiştir ve Musa'nın yalnızca Tanrı'nın sırtını görmesine izin verilmiştir."*⁴²

3) Vahiy Kaynağının Birliği

Bir başka benzerlik ise ilahi vahyin temellendirilmesi hususudur. İki peygamber de vahyi tevhid temelinde iletmişlerdir. Vahyin temellendirildiği hususun ortak olması kaynağın da aynı olduğunun göstergesidir. Aynı kaynaktan gelen mesajın içerik olarak da aynı olması beklenir. Bir başka deyişle Allah hem Hz. Musa'ya hem de Hz. Muhammed'e gelen vahyin tek kaynağıdır.

Hz. Musa kavme, tek Tanrı düşüncesini getirdiğinde bu yeni bir şey değildi, insanın çağlarında yaşadığı, insanların bilinçli hafızasından çoktan çıkmış bir olayın yeniden tebliği idi. Ancak insanların hayatlarında derinlemesine değişimlere yol açmış ya da başlatmıştı, öyle ki bunun insan ruhunda kalıcı birtakım izler bıraktığı söylenebilir.⁴³ Freud'un da ifade ettiği gibi Tanrı düşüncesi İslam'ın da temelini oluşturan tevhitten başka bir düşünce değildir. Temel olarak bakıldığında ise gerek Hz. Musa gerekse Hz. Muhammed özelinde, peygamberlerin kavimlerine tebliğ ettikleri ilk hakikat tevhit olmuştur.

4) Vahyin İletildiği Kitlenin Tutumları

Hz. Musa'nın kavmi mesaj karşısında bir evrilme yaşamıştır. Nitekim bahsi geçen peygamberin vahiy anlayışına bakıldığında var olan düzenin karşısında bir üslubunun olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Musa'ya karşı çıkmaları peygamberini dinlemeyip buzağıyı tanrı edinen bir toplum için

⁴² Çıkış 33/18-23. Ayrıca bk. Hakimler 13/22.

⁴³ Sigmund Freud, *Mûsâ ve Tek Tanrılı Din*, çev. Oya Kasap, (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 362.

kaçınılmazdır⁴⁴. Aynı zamanda atalarından gelen “atalar kültü” de diyebileceğimiz bir algının bertaraf edilmesi güçtür.

Aynı durumun Hz. Muhammed özelinde de gerçekleştiği bilinmektedir. Putperest Arap toplumuna tevhid ilkesi ile çağrıda bulunmak ve toplumun bu çağrıya cevabı Hz. Musa’ya verilen cevapla önemli benzerlikler taşımaktadır. İnsan her ne kadar birtakım uyarılarla muhatap alınsa da görülüyor ki gelenekten, ataların dininden, geçmişinden soyutlanması oldukça zordur. İki peygamber özelinde bunu değerlendiriyor olsak da geçmişten günümüze bütün peygamberler aynı durumdan mustarip olmuştur. Yaratıcının her topluma peygamber göndermesi de ancak bu durumla açıklanabilir. Nitekim inanç ve sosyal kurallar bakımından bozulan toplumun ıslah ve eğitimi ilahi kaynaklı dinlerde ancak bu şekilde mümkündür.⁴⁵

5) Vahiy Meleği

Vahiy meleği Kur’an’da Cibril veya Rûh olarak adlandırılır.⁴⁶ Tevrat’ta bahsi geçen melek Cebrail’dir.⁴⁷ İki dinin vahiy algısında da vahye aracılık eden, vahyin taşıyıcısı bir melek söz konusudur.⁴⁸

3.2. Vahyin Kaynağı ile Karşılaşma Keyfiyeti Bakımından Hz. Musa ile Hz. Muhammed’in Tecrübeleri Arasındaki Farklılıklar

1) Allah’ın Peygambere Görünebilirliği

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Allah, elçileri ile belli şekillerde irtibat kurmuştur. O da Şûrâ suresinin 51. âyetinde belirtilen üç şekildir. Hadislerde de bu âyeti destekleyen bilgiler mevcuttur. Örneğin, Mesrûk’tan nakledilen bir rivayete göre;

“Ben Hz. Aişe’ye dedim ki: ‘Ey anneciğim, Muhammed (sav), rabbini gördü mü?’ Hz. Aişe şöyle dedi: Söylediğin söz tüylerimi ürpertti. Sen şu üç şeyi bilmez misin ki, kim bunların meydana geldiğini sana söylerse yalan söylemiştir. Kim sana ‘Muhammed rabbini gördü’ derse şüphesiz ki o yalan

⁴⁴ Burada ifade etmek istediğimiz husus Kur’an’da anlatılan Samiri ile adamlarının buzağıyı ilâh edinmesidir. İlgili ayetler için bk. A’raf 7/248.

⁴⁵ Yunus 10/2; Saffat 37/36; Mü’minun 23/24; Hûd 11/62; Sebe 34/43; Şuara 26/185; Kamer 54/24; Yunus 10/78; Kasas 28/48.

⁴⁶ Bakara 2/87, 97; Şuara 26/192-195; Zuhuruf 43/52; Nahl 16/102.

⁴⁷ Hakimler 13/21,22; I. Krallar 19/7; I. Tarihler 21/12-16, 18, 30; Mezmurlar 24/7; 35/46; Daniel 4/28; I. Samuel 11/6; II. Tarihler 24/20.

⁴⁸ Bk. Tobit, 12/15; Enoch, 9/1, 9-10, 20/7, 40/1-9, 54/6; Hezekiel, 9/3, 10/2; Kur’an, 2/253, 5/110, 16/102, 19/17, 26/193.

söylemiştir.⁴⁹ Akabinde nakledilen rivayette Hz. Aişe Hz. Muhammed'in Allah'ı görmediğini beyan etmiştir.

Tevrat'ta ise Peygamberin Tanrı'dan vahiy alması, insanın insanla karşılaşması, Tanrı'nın cisimleşmiş bir formatta onunla konuşması ve görüşmesi şeklindedir.

Tanah'ta Hz. Musa'nın Tanrı ile vasitasız bir şekilde konuştuğu ve bunun yalnızca ona mahsus bir durum olduğu bildirilmektedir.⁵⁰ Ancak bu durum mümkün değildir. *"Sözlerime kulak verin: Eğer aranızda bir peygamber varsa, Ben Rab rüyette (görümde) kendimi ona tanıtır, onunla rüyada konuşurum. Ama kulum Musa öyle değildir. O bütün evimde sadıktır. Onunla bilmecelele değil, açıkça, yüz yüze konuşurum. O Rabbin suretini görüyor"*⁵¹ Bununla birlikte *"Musa gibi Rabbin yüz yüze görüştüğü bir peygamber daha İsrail'de çıkmadı."*⁵² gibi ifadelerle rastlanmaktadır. Ancak bu konuşma durumu Şûra suresi 51. Ayete göre mümkün değildir. Öte yandan iletişimin gerçekleşmesi açısından yüz yüze konuşma durumu bir başka deyişle ilahi bir varlık olan yaratıcı ile yaratılmış bir beşer olan peygamberin bu şekilde konuşması ontolojik olarak mümkün değildir.

Yahudilerce kabul edilen bir başka husus da Tanrı'nın vahyi insan suretinde bildirdiğidir.⁵³ İnsan suretinden ziyade ateşe veya buluta da tanrının siyayet ettiği ifade edilen unsurlar arasındadır.⁵⁴

2) Vahyin Geliş Sıklığı

Kur'an Hz. Muhammed'e belli aralıklarla gelmiştir. Bazen bir hadise bazense bir soru üzerine peygambere vahiy bildirilmiştir. Herhangi bir sebep ortaya çıkmadan da bildirilen ayetler vardır. Tevrat'ın Hz. Musa'ya tek seferde bildirildiği yaygın bir kabul ise de bunun doğruluğu tartışmalıdır. Her ne kadar Tevrat on emrin bir anda verildiğine dair ifadeler yer verse de vahyin toplumun eğitimi için sürece yayılma ihtimali daha gerçekçidir. Nitekim Hz. Musa'ya Tevrat'ın verilişinin tasviri açıktır.⁵⁵ Tevrat'ın Hz. Musa'ya levhalar halinde verildiği bilinmektedir. Allah, Hz. Musa'ya belli aralıklarla

⁴⁹ Buhari, Tefsir'ul Kuran, sure 53, bab1.

⁵⁰ Bk. Çıkış 33/11.

⁵¹ Sayılar 12/6-8.

⁵² Tesniye 34/12.

⁵³ Bk. Tekvin 18/1-15; 33/30.

⁵⁴ Yeşeya 6/1-13. Ayrıca bk. Tekvin 18/1-15; 32/25-32.

⁵⁵ Baki Adam, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 9, no. 1, (1996): 173.

vahyetmiştir. Zaman zaman Hz. Musa'nın belli başlı konularda çözüm için vahyin gelmesini beklemesi buna delildir.⁵⁶

3) Teofani

Teofani, dinde gizli ve bilinmeyen Tanrı'nın kendini insanlara açması/göstermesi veya bildirmesi şeklinde anlaşılmaktadır. Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta (Eski Ahid) Tanrı'nın kendisini izhar etmesinin farklı şekillerinden bahsedilmektedir. Tanrı Hz. Musa ile Sina'da sadece Musa'ya ait bir vahiy seklı olarak yüz yüze konuşmuştur⁵⁷ Buna karşılık vahiy çoğu zaman "teofani" şeklinde gerçekleşmiştir.⁵⁸ Yani Teofani, Tanrı'nın insana görünmesidir.

Yaratıcı gerek Hz. Musa'ya gerekse Hz. Muhammed'e vahye muhatap oldukları ilk andan itibaren "Tek olan Rab" olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Kur'an'da bu husus birçok yerde ve açıkça ifade edilmektedir. İlk vahye baktığımızda da bunu görmekteyiz. Allah; "Yaratan rabbinin adıyla oku!" emriyle kendini tanıtmıştır. Akabinde kendisine bildirilen ayetlerde de tevhid vurgusunu görmek mümkündür.⁵⁹

Tevrat'ta ise Allah'ın Musa ile farklı şekillerde konuştuğu, ona görüldüğü bildirilmekle birlikte bazı yerlerde aksi ifadelerin de yer aldığını görmek mümkündür. Teofani kavramına ziyadesiyle yer verilen Yahudi literatüründe Tanrı'nın insan formunda veyahut farklı varlıklara sirayeti ile insana görüldüğü ve vahyi bildirdiği aktarılmaktadır. Bununla birlikte Yahudi literatüründe Tanrının birliği ısrarla vurgulanmıştır. Yahudi geleneğindeki bu inanç eski inançlarından etkilenerek ortaya çıkmış olabilir. Çünkü ısrarla tevhidi savunan bir dinde Tanrı'yı mücessem tasvir etmek makul değildir. Tanrı mücessem kabul edilirse ona benzeyen başka tanrılar zuhur eder. İnsanlar ulaşamadıkları Tanrı'yı eskiden olduğu gibi birtakım şekilsel formlarla ulaşırlar kılar, akabinde putperest inanış kendini gösterir. Bu durumda tevhitten bahsedilemez. Öte yandan Tanrı'nın bu formda düşünülmesi; zaman zaman insanların kendine kutsiyet atfetmesine ve ilahlık ilanına sebebiyet verebilmektedir. İnsan formunda tecelli eden rabbın yüceliği de tartışmalıdır. Tanrı cisimleştirildiği takdirde onun cinsiyeti gündeme gelir? İnsan türü iki cinsten yaratılmıştır. İlk form, ara form ve son form vb. safhaları yoktur. İnsan erkek

⁵⁶ Levililer 24/10-16; Sayılar 15/32-36; 27/11.

⁵⁷ Çıkış 33/11; Sayılar 12/6-8; Tesniye 34/10.

⁵⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Vahiy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 443.

⁵⁹ Bakara 2/133, 163; 255; Al-i İmran 3/62,64, 95, Nisa 4/87, 125, 171; Maide 5/117; En'am 6/19, 101, 102, 106; A'raf 7/85; Tevbe 9/31, 129; Hud 11/14, 61, 84; Yusuf 12/39; er-Ra'd 13/16, 30; İbrahim 14/48, 52; Nahl 16/22, 51; İsra 17/46, 111; Zuhruf 43/45,46; Ahkaf 46/22.

ya da kadın cinsine mensuptur. Mevzunun başlangıcından sonuna dek genel okumaları yapıldığında bu hususun kabul edilemez olduğu fark edilecektir.

3.3. İki Peygamberin Vahyin Kaynağı ile Karşılaşma Tecrübelerini Et-kileyen Faktörlerin Analizi

Peygamberler, vahyi tecrübe ederken bazen benzer bazen de farklı şekil-lerde kaynak ile muhatap olmuştur. Vahyin amacı her ne kadar aynılık gös-terse de her peygambere edilen hitabın keyfiyeti o peygambere mahsustur. Nitekim peygamberler de insandır ve her birinin fitratından gelen özellikleri farklılık arz eder. Bununla birlikte yetiştikleri ortam onları yetiştiren kimseler vb. gibi hususlar da söz konusu edildiğinde vahye muhataplıklarında da kü-çük de olsa farklı nüanslar olduğu aşikârdır. Bu duruma Kur'an'dan şu ayet-lerin bir nebze olsun ışık tutacağı kanaatindeyiz: *“Biz, Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İs-hak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyüb'e, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik. Davûd'a da Zebûr vermiştik. Daha önce kıssalarını sana anlattığımız peygamberler gönderdik. Anlatmadığımız (nice) peygamberler de gönderdik. Allah, Mûsa ile de doğrudan konuştu”*⁶⁰

Görüldüğü gibi Musa'ya gelen vahiyde *kelleme*/konuşma vurgusu mev-cuttur. Diğer peygamberlerde bizatihi böyle bir ifade yer almamaktadır. Hz. Muhammed için dahi böyle bir şey söz konusu değildir. Burada dikkat edil-mesi gereken husus, Allah'ın ayetlerde birçok peygamberi zikrettikten sonra özel olarak Hz. Musa için bizatihi “konuştu” ifadesini kullanmasıdır. Hz. Musa tarihi kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre dilinde pelteklik/ke-keme benzeri bir durum söz konusuydu. Bunun için kardeşi Harun'u kendi-sine yardımcı istedi.⁶¹ Peygamberler malumdur ki, buldukları toplumda li-derlerdir. Allah'ın, referans gösterdiğimiz ayetlerde Hz. Musa için farklı bir ifade kullanması kanaatimizce onun liderlik vasfına, tabiri caizse peygamber-lik imajına herhangi bir zarar ziyan gelmemesinden ve peygamberinin anla-şılır bir şekilde konuştuğuna vurgu yapmak istemesinden olabilir. Her ne ka-dar kardeşi Harun yardımcı olarak Hz. Musa'ya tayin edilmiş olsa da aslında Firavun ile konuşan Musa'nın bizatihi kendisidir. Sık sık Musa ve Harun yan yana zikrediliyor olsa da Hz. Musa'nın ön plânda olduğu açıktır. Nitekim Firavun'un sarayına gitmeden önce ettiği dua ve Allah'tan talebi, Taha süre-sinin ilgili ayetlerinde bu durumu gözler önüne sermektedir.⁶²

Hz. Muhammed özelinde baktığımızda Allah, Hz. Musa gibi Hz. Mu-hammed böyle bir istekte bulunmaksızın ona *“Biz senin göğsünü genişletmedik*

⁶⁰ Nisa 4/163,164.

⁶¹ Çıkış 4/14-16; 7/1,2. Kasas 28/34; Taha 20/29-36; Furkan 25/35; Meryem 19/53.

⁶² Taha 20/25-28.

mi?"⁶³ ifadeleri ile seslenmiştir. Bu durum belki de Allah'ın Âdem'den beridir süregelen dininin tamamlayıcısı olan Hz. Muhammed'e bir lütfudur. Bu ayet ile kanaatimizce talep olmadan seslenmesi her daim peygamberinin yanında olduğunun da göstergesidir.

1) Ontolojik Açıdan Analizi

Vahyin kaynağı olan Allah, zaman ve mekândan münezzeh, ezeli ve ebedi, her şeyin yaratıcısı, varlığı mutlak ve zorunlu olan, her bakımdan eşi benzeri bulunmayan bir varlık iken; vahyin alıcısı ve muhatabı olan peygamberler, yaratılmış, güç ve yetenekleri sınırlı olan, zaman ve mekânla sınırlandırılmış beşerlerdir.⁶⁴ Bundan dolayı vahyi tecrübe etmiş peygamberlerin kaynak ile muhataplığı elbette tabiatüstü bir durum olacaktır. Peygamber insandır ve ontolojik olarak belli bir şekil ve forma haizdir. Ancak aynı şey yaratıcı için söz konusu değildir. Yaratıcı hiçbir forma ait olmadığı gibi yaratıcı da insan formundan yani yarattığından ziyadesiyle uzaktır. Nitekim bu gerçeği hem Hz. Musa hem de Hz. Muhammed örneklerinde açıkça görmekteyiz.

Musa peygamberi anlatırken aktardığımız gibi o konuşmak istemiş ve dağa sirayet eden Allah'ın nuruna dahi bakamamış bir baygınlık hâsıl olmuştur. Hz. Muhammed örneğinde ise birebir konuştuğuna dair ifadelerin sıhhati tartışmalıdır. Nitekim Miraç hadisesinde Allah'ı bizatihi gördüğü ifadeleri yer almaktadır. Rivayetler literal olarak kıymetlidir. Sıhhat açısından zayıf olsalar dahi dönemi okumak ve bizlere yol gösterici olmaları hasebiyle önem arz etmektedirler. Ancak Allah'ın Şura süresi 51. Ayette de ifade ettiği gibi Allah'ın bir peygamber ile yüz yüze konuşması söz konusu değildir dersek kanaatimizce yanılmış olmayız.⁶⁵

2) Vahyin Geldiği Ortam Bakımından Analizi

Vahiy geldikten sonra insanlara tebliğ edilmektedir, ancak peygambere inzali yalnız ve sükûnetli bir ortamda iken gerçekleştirilir. Bunun en önemli sebebi, vahyin alıcısı peygamberin bu ağır bildirimini ancak böylesine sakin ve tenha bir ortamda alabilmesi olabilir. Çünkü vahyin ileticisi de ilk karşılaşma tecrübesinde farklı hallerin meydana gelmesinde etkili olmuştur. Peygamberlerin vahye muhataplıkları açısından bakıldığında bunu görmek mümkündür.

Hz. Musa bilindiği gibi İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiştir. İsrailoğulları katı tutumları sert mizaçları ve kibirleri ile ön plana çıkmış

⁶³ İnşirah 94/1.

⁶⁴ M. Zeki Duman, "Vahy Olayı ve Vahy-Peygamber İlişkisi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1996): 23.

⁶⁵ Ayrıca bk. Tevrat'ta "İnsan beni görüp de yaşayamaz" buyrulmuştur. Çıkış 33/20; A'raf 7/143. Ayette de benzer ifade geçmektedir.

bir millettir.⁶⁶ Hz. Musa hangi delil/mucize ile geliyor olursa olsun her halükârda reddetmişlerdir. Büyünün de gündem olduğu bir toplum için peygamberin ikna etme keyfiyetinin onlar için sıra dışı, tabiatüstü bir durum ile izah edilmesi gerekir ki inanabilsinler. Ancak bu inkâra sebepten başka bir şey değildir. Çünkü inanmak isteyen kimse için tebliğ edenin hakka çağırıyor olması yeterli bir sebeptir. İsrailoğullarının alaylı tutumlarına da yansıyan bu durumdan ötürü olsa gerektir ki, Allah Musa ile her zaman halktan uzak, sakin bir hal üzereyken muhatap olmuştur. Her zaman bir inziva durumu mevcuttur. Toplumun içinde onlarla irtibat halindeyken Hz. Musa'ya vahiy gelmemiştir. O toplumun vahye karşı tutum ve davranışları sebeplerden biri olsa gerektir.⁶⁷

Hz. Muhammed'e gelince durum Hz. Musa'dan farklıdır. Ona vahiy gelmediğinde halktan uzak yerlere çekilmesine gerek olmamıştır. Bunu vahye muhatap olduğu zamanlarda etrafındakilerin şahitliğinden anlayabiliriz. Bindiği gibi devenin üzerinde, sahabiler ile sohbet esnasında, Hz. Aişe'nin yanında vb. durumlarda vahiy alması buna açık örnektir. İnzivadayken de vahiy almıştır ancak toplum ile iç içe bir haldeyken de vahiy aldığı bilinmektedir. Nitekim Hz. Muhammed şehirlerde ve badiyelerde yaşayan topluluklara seslenmiştir. İsrailoğullarındaki şehir kültürü ve medenileşme(!) Araplardan daha ileri seviyede olsa da vahyin bedevi de denilebilen Arap toplumunun gözlerinin önünde de geliyor olması sosyokültürel açıdan dikkat çekicidir.

Fitri olarak bakacak olursak Hz. Musa sabırsız, aceleci bir mizaca sahip biri olarak anlatılır.⁶⁸ Salih kul ile olan kıssasında Musa'nın kişiliği hakkında daha net betimlemeler yapılabilir.⁶⁹ Allah Hz. Musa'ya vahyi iletirken onun mizacından ötürü inziva halinde veya yalnız olduğunda bildirilmesi kişiliğinden kaynaklı olabilir. Nitekim ukala bir tutum sergileyen kavminin huzurunda vahiy bildirilmiş olsaydı Hz. Musa farklı tutumlar sergileyebilir daha önce de ifade ettiğimiz lider vasfına halel gelmiş olabilirdi.

Hz. Muhammed'e baktığımızda onun daha yumuşak mizaçlı, orta yolu bulmaya çalışan, sebatkâr bir kişilik olduğunu görmek mümkündür.⁷⁰ Sütannenin yanında yetiştiği coğrafyanın da buna etkili bir sebep olduğu söylenebilir. Allah Hz. Muhammed'e her daim destek vermiş, yalnız olmadığını ifade etmiş ve karşılaştığı sıkıntılar ile kendinden önceki peygamberlerin de

⁶⁶ Bakara 2/71-79; 87-93; 120; Âl-i İmrân 3/24, 75; Mâide 5/18,41,78,110,112, 113; Nisâ 4/44-52; İsrâ 17/4; Tâhâ 20/94; Cuma 62/5-8; Ezra5/5; Mısır 'dan Çıkış 3/1-15; Mısır 'dan Çıkış 19/5,6; 32/1-6; Sayılar 16/2,3; Hakimler 3/7, 4/1, 10/6; I. Samuel 7/3,4; I. Krallar 19/14; II. Krallar 17/7-23; Yeremya 32/30-35.

⁶⁷ Bakara 2/71-871-7987-93, 100; Maide 5/64, 70, 110; İsrâ 17/4; Taha 20/94.

⁶⁸ Hz. Musa'nın olaylar karşısında verdiği tepki ve birtakım fitri özellikleri için bk. Kehf 18/65-82.

⁶⁹ Kehf 18/60-82.

⁷⁰ Âl-i İmrân 3/155; Tevbe 9/128.

karşılaştığını bildirmiştir.⁷¹ Hz. Muhammed'in ifade edilen özelliklerinden ötürü Allah insanların yanında dahi ona vahyettir. Sadece Hz. Musa'da olduğu gibi inziva halinde bir vahiy söz konusu değildir.⁷² İnsanlarla iletişim halinde, sahabeyle birlikte iken de vahiy Hz. Muhammed'e bildirilmiştir.⁷³ Görüldüğü gibi iki peygamber arasındaki fark peygamberlik makamları ile değil beşer olarak fitri farklılıklarından dolayıdır. Nitekim Musa ve Muhammed peygamber farklı coğrafyalarda yetişmiş, yaşamış ve risalet görevini yapmışlardır. Her ne kadar toplumlarının tutumları, sosyokültürel açıdan bazı benzerlikler gösterse de Allah alıcı kitleye karşı gerek vahyi iletme şekliyle gerekse peygamberine hitabıyla toplumun hazırbulunluşluklarına göre muamelede bulunmuştur.

3) Vahyin Bildirilme Anı ve İçeriği

Hz. Musa ve Hz. Muhammed'e vahiy geldiğinde ikisinde de korku ve şaşkınlık meydana gelmiştir. Allah ilk olarak iki peygambere de kendini tanıtmış, onlara peygamberlik görevini vermiş, tevhibi bildirmiş, dine dair birtakım ritüellerden bahsetmiştir. İlk vahye muhataplıklarında durumu anlamak ve anlamlandırmak insan olarak farklı halleri de beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz. Nitekim hem psikolojik hem de sosyolojik olarak farklı halleri de beraberinde getiren vahiy konusu, alıcısının etkilenmesinde de mühim bir rol üstlenmektedir.

Hz. Musa Kıpti ile olan münasebetten sonra Medyen'e doğru yola çıkar. Orada yaklaşık 10 yıl kalır.⁷⁴ Akabinde Medyen'den ayrılır. Musa memleketine geri dönecektir. Yolculuk esnasında Tur Dağı civarında bir ateş görür, yaklaşır ve daha önce de ifade ettiğimiz gibi orada ilk vahye mazhar olur. Ailesinin yanında vahiy almamaktadır. Kendisine yaklaşması emredilir. Pabuçlarını çıkarması istenir. Allah burada vahye Musa'yı hazırlamaktadır. 10 emir de levhalar halinde burada kendisine bildirilmiştir.⁷⁵ Yine Musa için mesajın kaynağı ile yalnız görüşme söz konusudur. Yine bir gün Hz. Peygamber itikâfta iken Cibril'in seslenmesi ile ilk vahye muhatap olmuştur. Kendisinde bir korku ve şaşkınlık hali zuhur etmiştir. "Ben okuma bilmem!" diyerek

⁷¹ Âl-i İmran 3/184; Maide 5/67; İnşirah 94/1; Tevbe 9/40; Taha 20/130; es-Sad 38/17, Kaf 50/49; Müzzemmil 73/10; Hacc 22/52; ed-Duha 93/1-5.

⁷² Bk. Buhari, Tefsiru'l-Kuran, sure 53, bab1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 455.

⁷³ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'an, 2; Müslim, Hac, 1; Ebû Dâvûd, Cihad, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 190,191; Müslim, Fedâilü'l-Kur'an, 23; Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 34.

⁷⁴ Tâhâ 20/40; Kasas 28/15-28.

⁷⁵ Çıkış 20/2-17, Tesniye 5/1-22; Bakara 2/83, 84, 163, 224; Maide 5/32, 38, 89; Nisa 4/36; En'am 6/19, 102, 151; Araf 7/191, 195; İsrâ 17/23; Yunus 10/18; Nahl 16/20, 91; Nur 24/30, 31; Furkan 25/72.

karşılık vermiştir. Bu durum birkaç kez tekrarlanmış ve bilindiği gibi Hz. Muhammed koşarak evine gitmiştir.⁷⁶

Aradan geçen uzun zaman sonra, Musa yeni bir vahiy tecrübesi yaşamıştır. Kardeşi Harun'u kavmine bırakarak Sina'ya doğru yola çıkmıştır. 40 günlük bir inziva hali söz konusudur.⁷⁷ Allah, Musa peygamberi her ne kadar kardeşi ile desteklese de vahye mazhar oluşu esnasında ortamın sakin ve kimsesiz olmasını istemiştir. Kardeşi de onun gibi bir peygamberdir ancak buna rağmen Hz. Musa yalnız muhatap alınmaktadır.

Hz. Muhammed'de Ramazan ayında itikafa çekilmektedir.⁷⁸ Burada bir peygamber olarak ruh terbiyesi söz konusudur. Nitekim onlar her ne kadar saçılmış kimseler olsalar dahi mühim olan istikamette kalmaktır. Bundan dolayıdır ki Allah ile irtibatın sağlıklı bir şekilde sağlanması için iki peygamber de de kendi iç dünyasına dönüş rabbe yöneliş söz konusudur.

4) Melek Faktörü

Melek faktörü iki peygamber için de benzer tepkilerin verilmesine sebebiyet vermiştir. Gerek Hz. Musa gerekse Hz. Muhammed benzer tecrübeleri yaşamış insan olma sebebiyle birtakım korku, tedirginlik ve şaşkınlık gibi psikolojik hallerin gözlemlendiği naslar ile bildirilmiştir. Meleğin seslenişi, görünmesi ya da Hz. Muhammed de olduğu gibi gelip onu sıkarak varlığını hissettirmesi bizatihi vahiy meleği ile peygamberin muhatap olduğunu gözler önüne sermektedir. Ancak unutulmaması gereken Cebrail/Namus-u Ekber'in vahyin kaynağı değil, Allah ile peygamber arasındaki iletişimde aracı/taşıyıcı konumunda olduğudur.

Hz. Musa'ya baktığımızda vahiy esnasında doğrudan melek aracılığı yoktur. Hz. Muhammed'e melek bizatihi görülmüş ancak Hz. Musa özelinde açıkça böyle bir ifadeye rastlanmamaktadır. Kur'an'da ifade edilen Salih Kul kıssası için salih kulun Cebrail⁷⁹ olduğu ve Hz. Musa'ya belli başlı olayların perde arkasını göstereceği ancak ilginçtir ki her defasında ısrarla Hz. Musa

⁷⁶ Buhari, "Bed'ül-Vahiy, 3.

⁷⁷ "Hatırlayın, Musa'ya, 40 gece boyunca huzurumuza alacağımıza dair söz verdik. Musa bu sebeple aranızdan ayrıldıktan sonra siz buzağıya taptınız. Böylece yoldan çıkarak kendinize yazık ettiniz. Bu kötülüğünüze rağmen, akıllanıp şükredesiniz diye sizi af ettik." Bakara suresi 51 ve 52. Ayette ifade edilen 40 gece Musa'nın kardeşini bırakıp Sınaya çekildiği zaman dilimidir. Ancak daha sonra onların yoldan çıktıklarından bahsedilir. Buzağıya tapmaları kastedilmekle birlikte ilahi mesajın anlaşılabilmesi söz konusudur. Aynı husus tevhide davet eden Hz. Muhammed'in, puta tapmakta ısrarcı müşrik kavmi için de geçerlidir. Paganizm iki peygamberin de mücadele ettiği bir husus olmuştur

⁷⁸ Bk. İbn-i Sa'd, I, 157.

⁷⁹ Abdülkadir Evgin, Hadislerde Hızır-Gayb İlişkisi (İstanbul: İlahiyat Yayınları, 2015), 173.

için “eğer sabredersen, bana soru sorma “ vb. ifadelerinin kullandığı dikkat çekicidir.⁸⁰

Sonuç

Vahiy, insanlık tarihinde Allah'ın insanlara dinini öğretmek amacıyla zaman zaman başvurduğu bir bildirim şeklidir. Yaratıcının elçi aracılığıyla insanlığa bir tebliğidir. Elçi, insan ile Allah arasında vahyin taşıyıcısı olmuştur. Elçi yani peygamber vahye muhatap olan kimsedir. Kendisi ile Allah arasında ontolojik fark bulunan peygamberlerin mesajı alma şekilleri farklılık arz etmektedir. Genellikle melek aracılığıyla gerçekleşen vahiy olgusunda melek sadece Allah ile insan arasında bir aracı iken, vahyin kaynağı bizzat Allah'tır. Peygamberlerin vahiy ile karşılaşma keyfiyeti duruma göre farklılık veya benzerlik gösterse de muhatap olunan aslında vahyin kaynağının bizatihi kendisidir.

Peygamberlerin beşer olmaları hasebiyle Allah ile doğrudan karşılaşmaları mümkün değildir. Onların beşer olmaları buna engeldir. Ontolojik olarak da yaratıcı ile bir peygamberin yüz yüze konuşması mümkün değildir. Nitekim Allah Şûra suresi 51. ayette bir beşer ile hangi şekillerde konuştuğunu bildirmiştir. Vahiy göndermeden önce peygamberini de ilahi bir terbiyeden geçiren Allah âdeta insanlara rahmet olarak göndereceği peygamberi eğitmiştir. Buna rağmen gerek Hz. Musa gerekse Hz. Muhammed için beşer olmaları hasebiyle vahye ilk muhataplıklarında farklı psikolojik haller zuhur etmiştir. Bu insani bir tepkidir.

Hz. Musa ve Hz. Muhammed vahye muhataplıkları, açısından birtakım benzerlik ve farklılıklar göstermektedirler. Dağ unsuru, vahiy iletme şekli, tevhidin vurgulanması, vahyin iletildiği kitlenin tutumu, vahiy meleği ve vahiy alış şekilleri gibi hususlarda benzerlikler söz konusu iken; Allah'ın peygambere görünebilirliği, iki kutsal kitapta da vahyin geliş biçimi, tanrının tek tanrı olarak ifade edilmesi gibi konular farklılık göstermektedir. İki peygamber için de sakin ve sessiz ortamlarda ilk vahiy iletmiştir. Onların seçilmişliğinde dağ faktörü dikkat çekmektedir. Yine hitap ettikleri kitle aynı şekilde vahiy reddetmektedirler. Atalarının dinlerinden yüz çevirme hususunda ısrarcı olan iki topluluk da bu tutumları ile benzerlik göstermektedir. Allah İslam inancına göre bizatihi müşahede edilemez ve gözle görülemez. Ancak Yahudi inancına bakıldığında karşımıza teofani kavramı çıkmakta ve yaratıcının insan veya başka varlıkların suretine bürünerek görülebileceğine inanılmaktadır. Mücessim bir yaratıcı kabul edilebilir bir durum değildir.

Sonuç olarak iki peygamberin de başından geçen vahiy tecrübesinin insan olarak birtakım farklılıkları da beraberinde getirdiği ve verilen tepkilerin

⁸⁰ Kehf 18/65-82; Abdülkerim el- Kuşeyri, *Letâifü'l-İşârât*, terc. Mehmet Yalar (İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2013), 3/405-412.

benzer olduğu anlaşılmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki gerek Hz. Musa gerekse Hz. Muhammed'e gelen vahyin içeriği, niçin geldiği ve belli başlı ritüellerin esas alındığı görülmektedir. İki peygamberin karşılaştığı tutum ve davranışlar aynıdır. Öte yandan iki toplumun da kabul ettiği inanca sıkı sıkıya bağlılıkları ve gelen buyruğu görmezden gelmeleri de sergiledikleri tavırların gerekçeleri niteliğindedir. Peygamberler tebliğ için hangi topluma gönderilirse gönderilirsin tarih boyunca aynı tavırlara mâruz kalmış bu durum bütün peygamberlerin ortak mücadelesi olmuştur.

Kaynakça

- Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Kütübü's-Sitte ve Şürûhuhâ: Müsnedu Ahmed b. Hanbel*. 20-23 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: 2009.
- Ceyhan, Mehmet Akif. "Allah İnsan İletişimi Açısından Vahiy". *Kader Dergisi*. Ankara: 2018.
- Duman, M. Zeki. "Vahy Olayı ve Vahy-Peygamber İlişkisi". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9 (1996): 23-37.
- Duman, M. Zeki. *Beyânü'l-Hak*. Ankara: Fecr Yayınları, 2008.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Taberî Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya, Kerim AYTEKİN (Hisar Yayınevi; İstanbul, 1996), 7/308, 309.
- Ebû Hanîfe. *el-Fıkhü'l-ekber (İmam-ı Azam'ın Beş Eseri İçinde)*. nşr. M. Zâhid Kevserî, çev. Mustafa Öz, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008.
- El-kuşeyri, Abdülkerim. *Letâifü'l-İşârât*. Çev. Mehmet Yalar. İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2013.
- Evgin, Abdülkadir. *Hadislerde Hızır Gayb İlişkisi*. İstanbul: İlâhiyat Yayınları, 2015.
- Freud, Sigmund. *Musa ve Tek Tanrılı Din*. çev. Oya Kasap. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Gümrükçüoğlu, Süleyman. "Kur'an'da Allah ve İnsan Arasındaki İletişim Kodları". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6, no. 4 (Nisan 2013): 837-862.
- Gürkan, Salime Leyla. "Yahudi Geleneğinde Vahiy ve Peygamberlik". *Vahiy ve Peygamberlik*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. 41-76. İstanbul: Kuramer, 2018.
- Izutsu, Toshuhiko, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, çev. Kürşad Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları, 2014.
- Rağıb el-İsfahani. *Müfredat/Kur'an Terimleri Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 1140.

“Kitabı Mukaddes”. Son güncelleme: 20 Temmuz 2020. <https://www.kutsalkitap.org/>

Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. Haccac. *Sahîhu Müslim* Terceme Şerhi. çev. Ahmet Davutoğlu, Sağlam Yayınevi, İstanbul: 1983.

Şimşek, M. Sait. *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.

Tarakçı, Muhammet. “Tanah'ta Vahiy Anlayışı”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11, no. 1 (2002): 193-218.

Tümer, Günay. “Çeşitli Yönleriyle Din”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28, no. 1 (1987): 213-267.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Vahiy”, *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*. 42: 440-443. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel. İstanbul: Azim Yayınları, 2014.

